

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА І ДЕМОКРАТІЯ: КАТОЛИЦЬКИЙ КОНТЕКСТ

Історіософський підхід посідає в сучасній історичній, філософській та теологічних науках важливе місце при дослідженні суті суспільних утворень та інституцій, у тому числі і релігійних спільнот – носіїв і виразників релігійної свободи. При цьому аналізуються не лише факти минулого, їх історична достовірність, але й світоглядні процеси, які відбувалися в певних регіонах в різні епохи. Це є надзвичайно важливим не лише із позицій минулого, але й сучасності, оскільки історичні процеси становлення релігійних спільнот, як відомо, не можна обмежувати рамками державно-етнічних кордонів. Характерно, що деякі церковні спільноти, зокрема Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), є не лише – географічно і духовно - частиною європейської та світової цивілізації, а й, з огляду на власну історію, ця церква володіє надзвичайно багатим досвідом виявлення на собі ставлення різних демократій (як західних, так і східних) до релігійної свободи.

При історіософському підході до дослідження минулого зростає роль духовної складової історії, зокрема, її еклезіологічного компонента, що дозволяє належно оцінити історичну дійсність і зробити правильні висновки щодо майбутнього церкви, бо, зрештою, цей підхід слугує не лише достовірному пізнанню минулого, але й запобіганню повторення історичних помилок у площині взаємин демократії, як носія порядку й справедливості, та свободи релігії.

Саме справедливий порядок в суспільстві й державі є, як наголошує папа Бенедикт XVI в енцикліці „*Deus caritas est*“ („Бог є любов“), центральним завданням політики, оскільки держава, котра декларує себе справедливою, не може руйнувати релігії, а мусить гарантувати їх свободу і водночас спокійний розвиток для різноманітних релігій. Церква ж, як суспільне „вираження християнської віри має свою незалежність і на основі віри живе у формі спільноти, яку держава повинна респектувати. Обидві сфери є розділеними, але завжди залишаються у взаємній відповідальності“ за долю людини [1]. Саме тому церква і держава й в Україні у виконанні своїх завдань повинні діяти як партнери, не допускаючи взаємної залежності, оскільки для держави є особливо цінним столітній досвід церкви у збереженні родини та в розвитку освіти як важливих громадянських чинників поступу українського суспільства [2].

Досвід українського католицизму є цінний для влади найперше тим, що в ньому реалізований засадничий принцип католицького суспільного вчення про владу – принцип діяння влади як служіння народові й поваги при цьому головних прав людини, в основі якого, згідно з сучасним католицьким суспільним вченням, повинна лежати справедлива ієрархія суспільних вартостей і мудре виконання владою «розподільчої справедливості» [3].

Дотримання цих засад католицького суспільного вчення було завжди притаманним УГКЦ, особливо в умовах складного церковно-релігійного і соціально-економічного життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття. Підтвердженням цьому є державотворча концепція митрополита Андрея Шептицького, сформульована ним у період між Першою та Другою світовими війнами, яка містила основоположні засади українського державотворення: тлумачення змісту та суті української національної ідеї, яку митрополит достосував

до формування української церковної та державницької ідеології і метою якої було утвердження соборної Української держави на принципах демократії і права, а також консолідація всіх сил українського народу [4].

При цьому Українська греко-католицька церква в епоху митрополита Андрея Шептицького однозначно довела, що автентична демократія є можливою лише на основі побудови досконалої концепції пошанування людської особи. Щоб користати з демократії, на переконання митрополита, люди через виховання повинні бути підготовлені до неї, отримавши формацію в християнському дусі [5]. Цим висновком митрополит засвідчив своє далекоглядне розуміння ролі демократії і духовних вартостей у становленні громадянського суспільства. Так через більш ніж півстоліття після митрополита А. Шептицького папа Іван Павло II в енцикліці „*Sentesimus annus*“ („Сотий рік“) підкреслить, що „справжня демократія можлива тільки у правовій Державі і на основі істинної концепції особистості. Вона вимагає, щоб підтверджувались умови для ...формування справжніх ідеалів. ...Демократія, яка не визнає цінностей, легко перетворюється у відкритий або прихований тоталітаризм, як про це свідчить історія“. При цьому, наголошує папа, моральний характер демократії визначається моральним законом, якому вона зобов'язана підпорядковуватись так само, як і будь-яка людська діяльність [6], оскільки справжня демократія є можливою лише на засадах дотримання концепції захисту прав людської особи, зокрема і духовних, а також демократія не повинна бути самоціллю суспільного розвитку, а лише засобом. Тому вона повинна спиратись на концепцію дотримання прав і свобод людської особи. При цьому гарантією їх дотримання є моральні норми – тривкий фундамент і вагома гарантія справедливого й мирного співжиття людей та запобігання корупції [7].

Відтак, сучасна суспільна доктрина католицизму наголошує, що „людська особа є і повинна бути засадою, суб'єктом і метою всіх суспільних інституцій“. При цьому суспільство трактується в католицизмі як передумова реалізації покликання людини на засадах так званої «соціологізації» – створення об'єднань громадян (товариств та установ) за принципом вільного вибору задля розвитку окремої людини або окремої нації чи й усіх народів, а також задля дотримання засади захисту особи, яка іменується „засадою допомогості“ – так званої „субсидійності“, згідно якої суспільство вищого порядку не повинне втручатися у внутрішнє життя суспільства нижчого порядку (спільноти, родини, особи). Цей принцип «допомогості», «субсидіарності» протистоїть усім формам колективізму й окреслює межі втручання держави та гармонізує відносини між особою і суспільством на засадах християнської – євангельської – справедливості та любові – „найбільшої суспільної заповіді“ [8].

Натомість недотримання цих моральних вимог до демократії призводить до появи цілого ряду суспільних проблем і кризових явищ: „скандалу абортів“, до скрутної ситуації емігрантів, до появи безпритульних, до бідності [9], яка негідна людської особи, особливо серед так званих «другорядних» груп людей та людей похилого віку [10].

Окрім цих проблем, УГКЦ, як активний учасник процесів демократизації українського суспільства, особливу увагу звертає перш за все на свої духовні функції, зокрема на місійну діяльність, яка є суттю церкви, оскільки її цілком, згідно вчення II Ватиканського собору, є турбота про пошанування гідності людини й реалізація церквою свого суспільного служіння [11]. Саме цією засадою було продиктоване рішення синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ від 16

січня 2006 р. про заборону священикам балотуватися до органів влади й місцевого самоврядування, відповідно до канону 383 Кодексу Канонів для Східних Католицьких Церков, та займатися фінансовими операціями й торгівлею особисто або через посередників (канон 385) [12].

Християнські моральні вимоги до демократії сьогодні є невід'ємною складовою католицької суспільної доктрини, а сучасна філософська та політологічна думка все більше уваги приділяє цим вимогам, особливо важливий їх складовий – проблемі свободи особи, зокрема, в контексті дискурсу про свободу особи, яка впливає на розв'язання проблеми взаємопов'язаності свободи буття і толерантності як у християнському, так і в політичному житті [13]. Ця проблема є актуальною і в практиці творення політичного суспільства на засадах взаємної домовленості людей як добровільної незалежної спільноти громадян, котрі виступають ядром громадянського суспільства та є джерелом демократичної легітимності влади [14]. Також свобода особи виступає засадничим принципом у контексті визначення реального місця церкви в суспільстві [15], а тому в сучасній українській філософії та релігієзнавстві проблема свободи особи розглядається невіддільно від проблема свободи духа, бо „сутністю духу є свобода і, відповідно, духовне визрівання людини й народу визначає їх міру і сутність свободи“ [16].

Відтак універсальне наповнення християнського тлумачення свободи совісті безпосередньо корелюється із процесом побудови в Україні громадянського суспільства, оскільки, як підкреслює А. Колодний, суспільний універсалізм українського християнства, яке впродовж останнього тисячоліття української історії було невід'ємною складовою життя українців і виступало „еталоном всенародної релігії“, отримав реалізацію в тому, що християнство було і залишається „громадянською релігією“, котра є супутником цієї історії, а тому потребує подальшого вивчення її функціональності в контексті процесів розбудови громадянського суспільства [17]. Це є актуальним також і з позицій запобігання міжконфесійним протистоянням та націоналістичним спотворенням громадянської релігії.

Християнське розуміння свободи також є важливою складовою християнської концепції організації громадянського суспільства, оскільки свобода є основоположною християнською реалією. Вона проявляється в усіх сферах християнського життя, бо саме в ній виявляється найвище право і можливість вільного вибору людини між добром і злом. При цьому вибір на користь зла є надужиттям свободи й веде до неволі гріха та до пониження гідності людини [18], а тому, на переконання кардинала Й. Ратцінгера, свобода реалізується сповна тоді, коли вияв добра охоплює якнайширші сфери людської діяльності, розширюючи тим самим самі можливості людської діяльності. І навпаки, ця сфера дії свободи звужується тоді, коли людина, вживаючи особисту свободу, говорить добру «ні» [19].

У християнській філософії категорія свободи особи нерозривно пов'язана із поняттям збереження гідності особи, на чому наголошує декларація II Ватиканського собору про релігійну свободу „Гідності людської“ („Dignitatis humanae“), у якій відзначається, що людина покликана шукати і прийняти пізнану правду без будь-якого зовнішнього примусу та згідно із духовною свободою, усе своє життя впорядковувати відповідно до вимог правди, насамперед релігійної правди [20]. Відтак на прикладі релігійної свободи як однієї із засадничих різновидностей свободи буття людини на Другому Ватиканському соборі йшла

мова про збереження гідності людини як основоположного, універсального принципу дотримання справедливого публічного ладу. При цьому собор виявив пошанування не тільки до віруючих – людей, які шукають вищезгадану правду, а й до тих, хто не виконує обов'язку пошуку християнської правди – людей невіруючих [21].

Тому сучасне християнське суспільне вчення розглядає проблему гідності людини невіддільно від проблеми побудови громадянського суспільства, оскільки, згідно з цим вченням, істинно демократичне й морально досконале суспільство не може існувати без збереження гідності його субстанції – окремої людини [22]. Саме тому суспільство покликане служити особі, оскільки, як твердить кардинал Й. Гьофнер, „лише духовне буття у світовому плані бажане заради себе самого, а все інше – заради нього“ [23].

Відтак християнська спрямованість суспільного розвитку створює серйозну протизагу вибухам ненависті й суспільним непорозумінням через покладення в основу християнської етики трансцендентального характеру гідності людини. Натомість, якщо не визнавати цієї „трансцендентної істини, тоді торжествує насилля влади і кожен прагне використати до кінця засоби, які перебувають у його розпорядженні, щоб нав'язати власний інтерес або власну думку, не беручи до уваги прав іншого“ [24].

Загалом на сьогодні УГКЦ в питаннях становлення громадянського суспільства в Україні дотримується основоположних засад пошанування гідності, свободи і прав людини. З цією метою ця церква намагається стояти в суспільстві не лише над політикою, але й над бізнесом, а водночас прагне реалізовувати невід'ємну складову демократії й розбудови громадянського суспільства «за горизонталлю» – екуменічний діалог з іншими християнськими церквами й нехристиянськими спільнотами в Україні на засадах міжконфесійної толерантності і недопустимості затягування УГКЦ та інших церков у будь-яку партію, що веде до порушення свободи християн щодо вільного громадянського вибору.

Використані джерела:

1. Benedykt XVI. Encyklika „Deus caritas est” do biskupów, presbiterów i diakonów do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o miłości chrześcijańskiej. – Warszawa, 2006. – С. 35-36.
2. Див.: Звернення Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних щодо результатів Третьої сесії Патріаршого Собору УГКЦ, яка відбулася у червні – липні 2002 року // Документи єпархіальних соборів Української Греко-Католицької Церкви (2001-2002). – Львів, 2003. – Т. 1. – С. 9-10.
3. Див.: Катехизм Католицької Церкви. – Львів, 2002. – С. 514.
4. Див.: Катрій Ю. Пізнай свій обряд! Літургійний рік Української Католицької Церкви. – 1992. – С. 237; Яртись А. Концепція українського державотворення у богословській спадщині митрополита Андрея Шептицького // Історія релігій в Україні. – Львів, 2005. – С. 622-623.
5. Див.: Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? – Львів, 2003. – С. 16.
6. Енцикліка „Evangelium vitae” Святішого Отця Йоана Павла II. (25.03.95). – Рим: Libreria editrice Vaticana, 1995. – С. 103.

7. Див.: Гречко І. Роль християнства в побудові демократичного суспільства // Патріярхат. – 1997. – № 4. – С. 9-12; Музичка І. Думки про демократію у світлі науки Церкви // Патріярхат. – 1998. – № 3. – С. 26-27.
8. Катехизм Католицької Церкви. – Львів, 2002. – С. 442.
9. Іван Павло II. Енцикліка „Centesimus annus“ – „Сотий рік“ (01.05.1991) // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка „Сотий рік“. – Львів, 1993. – С. 500.
10. Див.: Маринович М. Соціальна місія Церкви як суть її служіння // Богословія. – 2002. – Т. 66. – Кн. 1-2. – С. 32-37.
11. Див.: Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі „Радість і надія“ – „Gaudium et spes“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С. 596; Декларація про релігійну свободу „Гідності людської“ – „Dignitatis humanae“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С. 375-376.
12. Див.: Церква, політика і бізнес – несумісні // Нова Зоря. – 2006. – № 4 (674). – С. 1.
13. Див.: Лях В.В., Соболев О.М., Ситніченко Л.А. Проблема свободи: філософсько-світоглядні виміри // Фундаментальні орієнтири науки. – К., 2005. – С. 162-186.
14. Раз Д. Моральні засади свободи. – К.: Веселка, 2001. – С. 78.
15. Климов В.В. Місце церкви у системі суспільних інституцій сучасної України як результат забезпечення релігійної свободи // Релігійна свобода. Науковий щорічник. – К., 2004. – № 8. – С. 37.
16. Пашук А. Християнство і свобода // Київська Церква. – 2000. – № 5 (11). – С. 38-39.
17. Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005. – С. 266.
18. Kościół w Polsce wobec problemów kultury // II Polcki Synod plenarny. Teksty robocze. – Poznań–Warszawa, 1991. – С. 124.
19. Kardinál Joseph Ratzinger. Boh a svet. Viera a život dnes. – Trnava, 2005. – С. 79.
20. Декларація про релігійну свободу „Гідності людської“ – „Dignitatis humanae“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С. 375.
21. Див.: Кардинал Вальтер Каспер. Свобода віросповідання та національно-культурна ідентичність // Релігійна свобода. Науковий щорічник. – К., 2002. – № 6. – С. 5-6.
22. Маринович М. Українська ідея і християнство або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису. – К., 2003. – С. 321.
23. Кардинал Йозеф Гьофнер. Християнське суспільне вчення. – Львів, 2002. – С. 58.
24. Іван Павло II. Енцикліка „Centesimus annus“ – „Сотий рік“ (01.05.1991) // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка „Сотий рік“. – Львів, 1993. – С. 497.